

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

Accountantsrapport bij Voortgangsrapportage 14 Project Mainportontwikkeling Rotterdam

---

Colofon

Titel	Accountantsrapport bij Voortgangsrapportage 14 Project Mainportontwikkeling Rotterdam
	Uitgebracht ten behoeve van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Bijlagen	1
Datum	15 oktober 2015
Rapportnr.	ADR/2015/1255

Inlichtingen
Auditdienst Rijk
070-342 7700

Inhoud

Voorwoord	4
1 Inleiding	5
2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant bij de financiële verantwoording over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015	6
3 De volledigheid en de totstandkoming van de in Voortgangsrapportage 14 opgenomen informatie en de beheersing en het beheer van het project	8
3.1 Inleiding	8
3.2 Criteria	8
3.3 Samenvatting van de verrichte werkzaamheden	9
3.4 Conclusies	9
3.5 Bevindingen inzake de beheersing en het beheer van het project	10
Bijlage: Voortgangsrapportage 14 PMR	14

Voorwoord

In de Regeling grote projecten wordt in het kader van de voortgangsrapportage een oordeel gevraagd over een aantal nader benoemde aspecten. In relatie tot de geldende beroepsregels voor accountants leidt dit in beginsel tot een assurance-opdracht.

Op grond van de beroepsregels hebben wij de opdracht tweeledig verdeeld en rapporteren wij als volgt:

- een controleverklaring bij de verantwoording van aangegane verplichtingen, uitgaven en ontvangsten over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015;
- een assurance-rapportage met conclusies (met onderliggende bevindingen) over de volledigheid en het totstandkomingsproces van de informatie in de voortgangsrapportage 14 en de beheersing en het beheer van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) in de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015.

Hoofdstuk 1 betreft de inleiding met de vermelding van de onderzoeksopdracht en de beschrijving van het object van onderzoek.

In hoofdstuk 2 is de controleverklaring bij de verantwoording van aangegane verplichtingen, uitgaven en ontvangsten opgenomen.

In hoofdstuk 3 zijn conclusies geformuleerd met betrekking tot:

- de volledigheid van de financiële en niet-financiële informatie in de voortgangsrapportage 14 in relatie tot de eisen gesteld in artikel 12 van de Regeling grote projecten;
- het proces van totstandkoming van de niet-financiële informatie;
- de beheersing en het beheer van het project.

1 Inleiding

Opdracht

Het Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) is door de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 14 december 1999 als groot project aangewezen. In het kader van de Regeling grote projecten dient bij de voortgangsrapportages periodiek een accountantsrapport gevoegd te worden met een oordeel over:

- de kwaliteit en de volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie;
- de beheersing en het beheer van het project, waaronder begrepen de toereikendheid van de projectorganisatie, de kwaliteit van de bestuurlijke informatievoorziening, de werking van de administratieve organisatie en de werking van het systeem van interne controle.

Het onderzoek is uitgevoerd door de Auditdienst Rijk (ADR) in opdracht van de Minister van Infrastructuur en Milieu (IenM).

Beschrijving van het object van onderzoek

Wij hebben voortgangsrapportage 14 met als peildatum 30 juni 2015, die als bijlage bij dit rapport is gevoegd, onderzocht. Deze voortgangsrapportage is opgesteld onder de verantwoordelijkheid van de Minister van IenM. Volledigheidshalve merken wij op dat de bij de VGR 14 PMR gevoegde deel-VGR's van de uitvoeringsorganisaties, geen object van onderzoek zijn geweest.

De beheersing en het beheer van het project, zoals dat in de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015 plaatsvond, is eveneens door ons onderzocht.

Het is onze verantwoordelijkheid om:

- een controleverklaring af te geven met betrekking tot de in de voortgangsrapportage 14 verantwoorde aangegane verplichtingen, uitgaven en ontvangsten over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015;
- conclusies te formuleren over:
  - de volledigheid van de in de voortgangsrapportage 14 opgenomen financiële en niet-financiële informatie in relatie tot de eisen gesteld in artikel 12 van de Regeling grote projecten;
  - het proces van totstandkoming (ordelijk, controleerbaar en deugdelijk) van de in de voortgangsrapportage 14 opgenomen niet-financiële informatie;
  - de beheersing en het beheer van het project in de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015.

2 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant bij de financiële verantwoording over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015

's-Gravenhage, 15 oktober 2015

Afgegeven ten behoeve van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Wij hebben de financiële verantwoording over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015 van het Project Mainportontwikkeling Rotterdam gecontroleerd. Deze financiële verantwoording bestaat uit de kolom 'VGR 14' in de tabellen 3 tot en met 5, zoals opgenomen in paragraaf 3.3 'Financiën' van Voortgangsrapportage 14 (opgenomen als bijlage bij dit rapport). De financiële verantwoording is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de Minister van Infrastructuur en Milieu.

Verantwoordelijkheid van de Minister van Infrastructuur en Milieu

De minister van Infrastructuur en Milieu is verantwoordelijk voor het opmaken van de financiële verantwoording die de verplichtingen, uitgaven en ontvangsten getrouw dient weer te geven, in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet 2001, de daaruit voortvloeiende regelgeving en de Regeling grote projecten. De minister is tevens verantwoordelijk voor de comptabele rechtmatigheid van de in de financiële verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten. Voorts is de minister verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als zij noodzakelijk acht om het opmaken van de financiële verantwoording en de naleving van de eis van comptabele rechtmatigheid mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de financiële verantwoording, alsmede over de comptabele rechtmatigheid van de in deze verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse controlestandaarden. Dit vereist dat wij voldoen aan de voor ons geldende ethische voorschriften en dat wij onze controle zodanig plannen en uitvoeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de financiële verantwoording geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de financiële verantwoording. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van de door de accountant toegepaste oordeelsvorming, met inbegrip van het inschatten van de risico's dat de financiële overzichten een afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten.

Bij het maken van deze risico-inschattingen neemt de accountant de interne beheersing in aanmerking die relevant is voor het opmaken van de financiële verantwoording en voor het getrouwe beeld daarvan alsmede voor de

comptabele rechtmatigheid van de in deze verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten, gericht op het opzetten van controlewerkzaamheden die passend zijn in de omstandigheden. Deze risico-inschattingen hebben echter niet tot doel een oordeel tot uitdrukking te brengen over de effectiviteit van de interne beheersing. Een controle omvat tevens het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van de door de minister/staatssecretaris gemaakte schattingen, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de financiële verantwoording.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor ons oordeel te bieden.

Oordeel betreffende de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële verantwoording

Naar ons oordeel geeft de financiële verantwoording een getrouw beeld van de verplichtingen, uitgaven en ontvangsten in overeenstemming met de vereisten voor financiële verslaggeving zoals opgenomen in de Comptabiliteitswet 2001, de daaruit voortvloeiende regelgeving en de Regeling grote projecten.

Voorts zijn wij van oordeel dat de in deze financiële verantwoording opgenomen verplichtingen, uitgaven en ontvangsten voldoen aan de eis van comptabele rechtmatigheid van de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften 2014 en 2015.

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

drs. T.L. Enting-Beijering RA

3 De volledigheid en de totstandkoming van de in Voortgangsrapportage 14 opgenomen informatie en de beheersing en het beheer van het project

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zijn conclusies geformuleerd met betrekking tot de volledigheid van de financiële en niet-financiële informatie in de bijgevoegde voortgangsrapportage in relatie tot de eisen gesteld in artikel 12 van de Regeling grote projecten, met betrekking tot het proces van totstandkoming van de niet-financiële informatie en met betrekking tot de beheersing en het beheer van het project.

De Minister van IenM is verantwoordelijk voor het opstellen van de voortgangsrapportage en voor de beheersing en het beheer van het project.

Wij hebben ons onderzoek verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder Standaard 3000 'Assurance-opdrachten anders dan opdrachten tot controle en beoordeling van historische financiële informatie'. Dienovereenkomstig hebben wij ons onderzoek zodanig gepland en uitgevoerd dat een redelijke zekerheid is verkregen voor onze conclusies met betrekking tot de door ons onderzochte punten. Een assurance-opdracht omvat onder meer een onderzoek door middel van deelwaarnemingen van relevante gegevens.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen assurance-informatie voldoende en geschikt is als basis voor onze conclusies.

3.2 Criteria

De volledigheid van de in de voortgangsrapportage 14 opgenomen financiële en niet-financiële informatie is beoordeeld aan de hand van de gestelde eisen in artikel 12 van de Regeling grote projecten.

Met betrekking tot de totstandkoming van de niet-financiële informatie geldt dat de desbetreffende informatie op een ordelijke, controleerbare en deugdelijke wijze tot stand dient te komen.

De in dat kader vast te stellen aspecten zijn of:

- de taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden goed in het totstandkomingsproces zijn belegd;
- het totstandkomingsproces achteraf reconstrueerbaar is;
- er consistentie is tussen de niet-financiële informatie in de voortgangsrapportage en de niet-financiële informatie in andere binnen de (project)organisatie beschikbare informatiebronnen;
- de bron is vermeld indien in de voortgangsrapportage niet-financiële informatie is opgenomen afkomstig van derden.

Verder geldt dat de niet-financiële informatie in voortgangsrapportage 14 niet strijdig mag zijn met de in voortgangsrapportage 14 opgenomen financiële informatie.

De beheersing en het beheer van het project is door ons beoordeeld aan de hand van het specifiek voor PMR ontwikkelde en vastgestelde beheersmodel. Dit beheersmodel beschrijft onder andere de inrichting van de projectorganisatie en de beheersmaatregelen met betrekking tot het risicomanagement, de planning en de voortgangsbewaking, het scopebeheer en de toetsing van scopewijzigingen, de informatievoorziening (in- en externe rapportages), het beheer van het projectbudget en van de post onvoorzien en de toepassing van het auditinstrument.

3.3 Samenvatting van de verrichte werkzaamheden

De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie

Ter zake van de volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie, zijn wij nagegaan of de volgens artikel 12 van de Regeling grote projecten op te nemen informatie is opgenomen in voortgangsrapportage 14.

Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen niet-financiële informatie

Ter zake van de in voortgangsrapportage 14 opgenomen niet-financiële informatie zijn wij nagegaan dat deze informatie ordelijk, controleerbaar en deugdelijk tot stand is gekomen.

Voorts zijn wij nagegaan of de in voortgangsrapportage 14 opgenomen niet-financiële informatie niet strijdig is met de in voortgangsrapportage 14 opgenomen financiële informatie.

De beheersing en het beheer van het project

Wij hebben de opzet, het bestaan en de werking van specifieke onderdelen van de projectorganisatie - waaronder de administratieve processen en interne controlemaatregelen - beoordeeld aan de hand van het specifiek voor PMR vastgestelde beheersmodel, door middel van interviews en de beoordeling van de relevante documentatie ter zake.

Wij hebben hierbij met name aandacht besteed aan de inrichting van de projectorganisatie en de beheersmaatregelen met betrekking tot het risicomanagement, de planning en de voortgangsbewaking, het scopebeheer en de toetsing van scopewijzigingen, de informatievoorziening (in- en externe rapportages), het beheer van het projectbudget en van de post onvoorzien en de toepassing van het auditinstrument.

3.4 Conclusies

Op grond van ons onderzoek komen wij tot de volgende conclusies:

De volledigheid van de in de voortgangsrapportage opgenomen financiële en niet-financiële informatie

De in artikel 12 van de Regeling grote projecten voorgeschreven financiële en niet-financiële informatie is opgenomen in voortgangsrapportage 14.

Het proces van totstandkoming van de in de voortgangsrapportage opgenomen niet-financiële informatie

De in voortgangsrapportage 14 opgenomen niet-financiële informatie is ordelijk, controleerbaar en deugdelijk tot stand gekomen.

Wij hebben verder vastgesteld dat de in voortgangsrapportage 14 opgenomen niet-financiële informatie niet strijdig is met de in voortgangsrapportage 14 opgenomen financiële informatie.

De beheersing en het beheer van het project

De opzet, het bestaan en de werking van de beheersing en het beheer van PMR voldeed in de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015 aan de eisen zoals gesteld in het specifiek voor PMR vastgestelde beheersmodel.

3.5 Bevindingen inzake de beheersing en het beheer van het project

De bevindingen inzake de beheersing en het beheer van het project hebben betrekking op achtereenvolgens de Rijksrol van het coördinerend en vakministerie van IenM en het vakministerie van EZ.

Rijksrol coördinerend en vakministerie van IenM

IenM is het coördinerend ministerie voor PMR als geheel. IenM is het vakministerie voor het deelproject Landaanwinning inclusief de Natuurcompensatie en - sinds de departementale herindeling per 14 oktober 2010 - ook het vakministerie voor het deelproject Bestaand Rotterdams Gebied (BRG). Gezien de fase waarin het project zich bevindt, is het beheersmodel PMR in november 2014 aangepast. De belangrijkste wijziging betreft de afgenomen frequentie van het overleg met het havenbedrijf Rotterdam en het coördinatieoverleg PMR.

Het Havenbedrijf Rotterdam (HbR) realiseert het deelproject Landaanwinning voor eigen rekening en risico. De Natuurcompensatie wordt uitgevoerd door Rijkswaterstaat (RWS). De uitvoeringsorganisatie voor het deelproject BRG is de gemeente Rotterdam. Voor de uitvoering van dit deelproject draagt de gemeente Rotterdam de verantwoordelijkheid en het risico.

Voor de afgesproken verantwoordelijkheidsverdeling inzake PMR verwijzen wij naar de Basisrapportage PMR (Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 24 691, nr. 75), in het bijzonder naar de hoofdstukken 5 'Afspraken PMR-partners' en 6 'Rijksrollen'. Conform deze afgesproken verantwoordelijkheidsverdeling is het vakministerie IenM ondermeer verantwoordelijk voor de rijksrisico's. Alhoewel de rijksrisico's - met name door het gereedkomen van fase 1 van de landaanwinning- zijn afgenomen, blijft het van belang om een toereikend risicomanagement uit te voeren op de rijksrisico's. Een onderdeel van het risicomanagement dat voor verbetering vatbaar is, betreft de navolgbaarheid van de hoogste gekwantificeerde risico's uit de risicodatabase in relatie tot de in de voortgangsrapportage genoemde belangrijkste rijksrisico's.

Deelproject Landaanwinning inclusief de Natuurcompensatie

De eerste fase van de Landaanwinning (Maasvlakte 2) bestaat uit de aanleg van de buitencontour (bestaande uit een zachte en een harde zeewering), de aanleg van de eerste ruim 600 ha terreinen en de realisatie van de bijbehorende infrastructuur.

Als laatste werkzaamheden van deze eerste fase zijn in 2014 nog de werkzaamheden uitgevoerd die noodzakelijk zijn voor de ontsluiting van Maasvlakte 2. Met de afronding van de laatste infrastructurele interfaceprojecten is de eerste fase van de landaanwinning afgerond.

De aanleg van de tweede fase van de landaanwinning is afhankelijk van de marktvrage. In de tweede fase worden de resterende terreinen aangelegd afhankelijk van de marktvrage en vervolgens in gebruik genomen.

In relatie tot het deelproject Landaanwinning merken wij op dat er separaat bestuurlijk overleg plaatsvindt over de plaatsing van windturbines. Vanwege het Convenant Realisatie Windenergie in de Rotterdamse Haven van 2009, waarin de buitencontour van Maasvlakte 2 is aangemerkt als potentiële locatie voor windenergie, vindt bestuurlijk overleg plaats over plaatsing van windturbines. Na een verkennend onderzoek is gebleken dat windturbines op de harde zeekering onder randvoorwaarden mogelijk zijn. Over de hiermee gepaard gaande risico verdeling en het maken van nadere afspraken hierover, zijn de betrokken partijen in overleg.

De Uitwerkingsovereenkomst (UWO) horend bij het deelproject Landaanwinning houdt echter nog geen rekening met de plaatsing van windturbines op de buitencontour. Indien wordt besloten tot plaatsing van deze windturbines zal de UWO Landaanwinning waar nodig worden aangepast.

Wij adviseren om de besluitvorming inzake de windturbines vanuit het coördinerend ministerie van IenM nauwlettend te blijven volgen en zo nodig de UWO tijdig aan te passen.

Uit de evaluatie van de Natuurcompensatie Voordelta over de periode 2009 - 2013 blijkt dat het positieve effect van de natuurcompensatiemaatregelen niet zonder meer is vast te stellen en een uitspraak over de effectiviteit van de natuurcompensatie nog niet mogelijk is. De uitkomsten van de evaluatie zijn voor het bevoegd gezag reden om het aantonen van de effectiviteit van deze maatregelen eerst te zoeken in aanpassing en verbetering van het monitoringsprogramma en nog niet in extra beheermaatregelen voor het bodembeschermingsgebied. Na een periode van drie jaar zal het aangepaste monitoringsprogramma worden geëvalueerd, omdat thans niet zeker is in hoeverre met dit gewijzigde programma de effectiviteit van natuurcompensatiemaatregelen kan worden aangetoond. Wij adviseren om de effectiviteit van het monitoringsprogramma te blijven volgen.

Deelproject BRG

Nu de uitvoering van het BRG-programma steeds verder vordert, neemt het belang toe om inzicht te hebben in de feitelijke realisatie van het gehele BRG-programma. In ons accountantsrapport bij Voortgangsrapportage 13 PMR hebben wij geadviseerd om de gemeente Rotterdam te verzoeken om standaard een mutatieoverzicht in de (deel)VGR van BRG op te nemen. Het ministerie van IenM heeft dit opgevolgd. De gemeente Rotterdam heeft hiertoe een mutatieoverzicht in de jaarlijkse voortgangsrapportage BRG opgenomen.

Aan de hand van dit overzicht kan de realisatie van de projecten van het BRG-programma – inclusief de opgetreden mutaties hierin – op jaarlijkse basis door het vakministerie van IenM worden gemonitord ten opzichte van het oorspronkelijke overzicht van de BRG-projecten, dat in bijlage 1 (Intensiveringsprojecten) en bijlage 2 (Leefbaarheidsprojecten) van de Uitwerkingsovereenkomst BRG is opgenomen. Verder kan mede aan de hand van dit overzicht verantwoording worden afgelegd over de realisatie van het gehele BRG-programma.

Wij adviseren om de gemeente Rotterdam te verzoeken om dit mutatieoverzicht ook in de tussentijdse voortgangsrapportage BRG op te nemen, zodat ook halverwege de verslagperiode inzicht aan het vakministerie van IenM wordt gegeven over de realisatie van het gehele BRG-programma.

Inzake het toezicht vanuit het vakministerie van IenM op de uitvoering van het BRG-programma door de gemeente Rotterdam hebben wij vastgesteld dat het ministerie van IenM de controleverklaring over het jaar 2013 op 12 mei 2015 heeft ontvangen van de gemeente Rotterdam. Wij merken op dat het ministerie

van IenM de controleverklaring voor het project BRG over het jaar 2014 nog niet heeft ontvangen van de gemeente Rotterdam.

De controleverklaring over 2013 betreft de financiële verantwoording over de periode 1 januari 2013 tot en met 31 december 2013 inzake de kosten die gemaakt zijn door de gemeente Rotterdam voor het project BRG. Kosten die in 2013 in het kader van BRG zijn gemaakt door de Stadsregio en de Provincie Zuid Holland uit de toegezegde BRG-middelen van die organisaties, zijn in deze beoordeling echter buiten beschouwing gelaten.

Het vakministerie van IenM heeft aangegeven de gemeente Rotterdam te verzoeken in overleg te treden met de betrokken partijen, zodat deze kosten zo snel mogelijk in de volgende controleverklaringen wel zullen worden meegenomen. Wij adviseren om er op toe te zien dat dit daadwerkelijk gebeurt.

Rijksrol vakministerie EZ

Het ministerie van Economische Zaken (EZ) is het vakministerie voor het deelproject 750ha. De provincie Zuid-Holland (PZH) coördineert de uitvoering van het programma 750ha natuur- en recreatiegebied en is het eerste aanspreekpunt voor het Rijk. De PZH, de gemeente Rotterdam en de Stadsregio Rotterdam zijn de uitvoerders van en verantwoordelijk voor respectievelijk de deelprojecten Buitenland van Rhooon, Vlinderstrik en Schiezone en de Groene Verbinding. Het uitgangspunt is dat de uitvoeringsrisico's bij de uitvoerders van de deelprojecten liggen.

Uitwerking advies Veerman over Buitenland van Rhooon

De Staatssecretaris van EZ heeft op 5 juni 2014 het advies 'Behoud de polders van het Buitenland van Rhooon' van prof. dr. CP. Veerman ontvangen van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland. De aanleiding voor dit advies was de motie van Kamerlid Heerema van 17 december 2013 (Kamerstuk 33450, nr. 12) over de alternatieve invulling van het Buitenland van Rhooon.

Essentiële elementen uit het advies Veerman zijn:

- de herijking van het evenwicht tussen de doelen waarbij er – binnen de kaders van de PKB PMR (inclusief scope van het project: doel, omvang, planning en budget) - een verschuiving plaatsvindt naar akkernatuur;
- aanpassing van de werkwijze naar een organische wijze van werken waarin een Coöperatie voor Gebiedsontwikkeling een centrale plaats krijgt;
- op korte termijn concrete stappen zetten in de uitvoering: het implementeren van de nieuwe werkwijze, het honoreren van nieuwe initiatieven en het uitvoeren van no-regret onderdelen van het plan.

Op 5 juni 2014 heeft de Staatssecretaris van EZ de Tweede Kamer schriftelijk geïnformeerd en het advies toegestuurd.

Op 4 juli 2014 heeft de Staatssecretaris van EZ een advies van de Tafel van Borging ontvangen over de rapportage van de heer Veerman. De Tafel van Borging is overwegend positief over de veertien bevindingen uit het advies. In de verdere uitwerking van de plannen voor het Buitenland van Rhooon verdient een aantal punten, naar de mening van de Tafel van Borging, bijzondere aandacht. Wij benadrukken vanuit de optiek van projectbeheersing met name het aandachtspunt dat de in te stellen Coöperatie voor Gebiedsontwikkeling sterke sturing geeft aan het proces, met inachtneming van de einddatum voor de gebiedsontwikkeling in 2021 conform eerdere afspraken.

Voor de uitwerking van het advies Veerman heeft de Staatssecretaris van EZ tien aandachtspunten meegegeven aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland.

De PZH heeft 'drie wijze mannen' bereid gevonden om de Coöperatie voor gebiedsontwikkeling voor te bereiden. Dit voorstel zal naar verwachting eind 2015 gereed zijn.

Wij adviseren om, na uitwerking van het advies Veerman, een risicoanalyse uit te voeren op de nieuwe invulling voor het Buitenland van Rhoon en het risicodossier te actualiseren.

Voorts adviseren wij om bij de uitwerking van het advies Veerman aandacht te besteden aan het behoud van de Rijksrollen en -verantwoordelijkheden, mede rekening houdend met de verantwoordelijkheid van de PZH in relatie tot de Coöperatie voor Gebiedsontwikkeling. Wij merken hierbij op dat rolvastheid van het vakministerie van EZ van belang is voor de doelrealisatie gegeven de ontstane 'drietrup' van vakministerie van EZ, PZH en Coöperatie voor Gebiedsontwikkeling.

Planning Buitenland van Rhoon

De uitvoering van het project Buitenland van Rhoon heeft vertraging opgelopen omdat de PZH het van essentieel belang achtte om de behandeling van het burgerinitiatief 'STOP project Buitenland nu!' af te wachten.

In de 14^e Voortgangsrapportage PMR is vermeld dat het tijdig halen van alle doelen onwaarschijnlijk is geworden. De voortgangsrapportage vermeld voorts dat de planning is dat begin 2016 een gebiedscoöperatie is geïnstalleerd, waarna gestart kan worden met een nieuwe visie en aansluitend uitvoeringsprogramma, inclusief een aangepaste planning.

Wij adviseren om op basis van de aangepaste planning na te gaan of de einddatum voor de gebiedsontwikkeling in 2021, conform eerdere afspraken, nog haalbaar is.

Wij zijn gaarne bereid een en ander nader toe te lichten.

's-Gravenhage, 15 oktober 2015

Auditdienst Rijk
Ministerie van Financiën

drs. T.L. Enting-Beijering RA

Bijlage: Voortgangsrapportage 14 PMR

Voortgangsrapportage 14 PMR

1 juli 2014 - 30 juni 2015

Datum	30 september 2015
Status	Definitief

Colofon

Uitgegeven door	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
Informatie	DG Bereikbaarheid / Zeehavens
Fax	070 - 456 1478
Bezoekadres	Plesmanweg 1-6 Den Haag

Versie

Definitief

INHOUDSOPGAVE

Colofon—2

1 Inleiding—4

- 1.1 Veertiende Voortgangsrapportage—4
- 1.2 Project Mainportontwikkeling Rotterdam—4
- 1.3 Uitvoering Project Mainportontwikkeling Rotterdam—5

2 Stand van zaken deelprojecten—7

- 2.1 Deelproject Landaanwinning (inclusief natuurcompensatie)—7
  - 2.1.1 Algemeen—7
  - 2.1.2 Uitvoering aanleg Maasvlakte 2—7
  - 2.1.3 Natuurcompensatie Maasvlakte 2—9
  - 2.1.4 Luchtkwaliteit—10
  - 2.1.5 Nadeelcompensatie—11
  - 2.1.6 Stimuleringsregeling—12
- 2.2 Deelproject 750 hectare natuur- en recreatiegebied—12
  - 2.2.1 Het Buitenland van Rhoon op Midden-IJsselmonde (600 ha)—12
  - 2.2.2 Schiezone (50 ha)—13
  - 2.2.3 Vlinderstrik: Schiebroekse en Zuidpolder (100 ha)—13
  - 2.2.4 Groene verbinding (fiets- en wandelverbinding tussen midden IJsselmonde en Rotterdam-Zuid)—14
  - 2.2.5 Overige ontwikkelingen—14
- 2.3 Deelproject Bestaand Rotterdams Gebied—14
  - 2.3.1 Overige ontwikkelingen—15

3 Projectbeheersing—16

- 3.1 Planning—16
- 3.2 Scope—17
- 3.3 Financiën—18
  - 3.3.1 Projectbudget—18
  - 3.3.2 Mutatieoverzicht rijksbudget—18
  - 3.3.3 Ontwikkeling post Onvoorzien—20
  - 3.3.4 Aangegane verplichtingen—20
  - 3.3.5 Kasritme—21
  - 3.3.6 Ontvangsten—22
- 3.4 Rijksrisico's—22
  - 3.4.1 De belangrijkste rijksrisico's—22
- 3.5 Borging van de afspraken en kwaliteit—23

Bijlage A Lijst van documenten—25

Bijlage B Afkortingenlijst—26

1 Inleiding

1.1 Veertiende Voortgangsrapportage

Project Mainportontwikkeling Rotterdam (PMR) valt onder de Regeling grote projecten van de Tweede Kamer. Door middel van jaarlijkse voortgangsrapportages informeert de minister van Infrastructuur en Milieu, mede namens de ministers van Economische Zaken en van Financiën, de Tweede Kamer over de voortgang van de deelprojecten van PMR en hun samenhang. De voorliggende veertiende Voortgangsrapportage (VGR 14) beschrijft daarom de voortgang over de periode 1 juli 2014 tot en met 30 juni 2015. Voor een actueel beeld zijn relevante ontwikkelingen in de periode na 30 juni 2015 opgenomen in de begeleidende brief bij deze rapportage. De aanpassing van de UWO per 1 juli 2015 betreffende de verbreding van het Breeddiep en de inwerkingtreding van de Programma Aanpak Stikstof (PAS) per 1 juli 2015 zijn, hoewel net buiten de verslagperiode, voor een volledig beeld wel in deze VGR opgenomen.

De verantwoordelijkheden voor de uitvoering van PMR zijn afgebakend en vastgelegd in de Bestuursovereenkomst van juni 2004, de Uitwerkingsovereenkomsten van september 2005 en de aanpassing van de Uitwerkingsovereenkomst Landaanwinning van 2012 en 2015. De voortgang en de uitvoering van de verschillende deelprojecten zijn de verantwoordelijkheid van het Havenbedrijf Rotterdam N.V., de provincie Zuid-Holland en de gemeente Rotterdam, met uitzondering van de natuurcompensatie waarvoor het Rijk zelf verantwoordelijk is.

De deelrapportages van het Havenbedrijf Rotterdam N.V., de provincie Zuid-Holland en de gemeente Rotterdam worden afgestemd met en beoordeeld door tussenkomst van de meest betrokken departementen: IenM voor de landaanwinning, de natuurcompensatie en voor het Bestaand Rotterdams Gebied (BRG) en EZ voor 750 hectare natuur- en recreatiegebied. De rapportages zijn als bijlagen bij deze veertiende Voortgangsrapportage gevoegd. Mede op basis van de rapportages van de deelprojecten rapporteert het Rijk over zijn eigen verantwoordelijkheden.

Deze rapportage geeft alleen de mijlpalen en ontwikkelingen weer gedurende de rapportageperiode. Voor de historische ontwikkeling van het project wordt verwezen naar de voorgaande Voortgangsrapportages.

1.2 Project Mainportontwikkeling Rotterdam

Het project Mainportontwikkeling Rotterdam is gericht op de uitvoering van de PKB PMR (2006). Uitgangspunt voor de PKB zijn twee samenhangende doelstellingen:

- 1 versterken van de mainport Rotterdam door het ruimtetekort voor haven- en industriële activiteiten in het Rotterdamse havengebied op te lossen;
- 2 verbeteren van de kwaliteit van de leefomgeving in de regio Rijnmond.

De PKB PMR (2006) geeft invulling aan deze doelstellingen door het ruimtelijk mogelijk maken van drie deelprojecten. In het Bestuursakkoord PMR en de Uitwerkingsovereenkomst per deelproject hebben de PMR-partners (het Rijk, de gemeente Rotterdam, het Havenbedrijf Rotterdam N.V., de stadsregio Rotterdam en de provincie Zuid-Holland) afspraken gemaakt over de uitvoering van de deelprojecten, in het bijzonder over de financiering, verantwoordelijkheden en risico's. Het gaat om de volgende drie deelprojecten:

- Landaanwinning: nieuw haven- en industrieterrein in de Noordzee (maximaal 1000 ha netto uitgeefbaar haventerrein) en de daarbij behorende natuurcompensatie. De PKB biedt voor de natuurcompensatie mogelijkheden voor een zeereservaat¹ (ca. 31.250 ha), een duingebied (maximaal 100 ha) en een zee-reep (maximaal 23 ha)²;
- 750 hectare natuur- en recreatiegebied: nieuw natuur- en recreatiegebied op Midden-IJsselmonde (600 ha) en aan de Noordrand van Rotterdam (150 ha). Tevens is voorzien in een verbinding voor fietsers en wandelaars tussen Midden-IJsselmonde en Rotterdam-Zuid;
- Bestaand Rotterdams Gebied (BRG): een serie projecten in het bestaande havengebied, waarmee impulsen worden gegeven aan het oplossen van het ruimtetekort voor havenactiviteiten (200 ha ruimtewinst), het verbeteren van de milieukwaliteit, het aanbod en de kwaliteit van natuur- en recreatiegebied en aan de ruimtelijke kwaliteit van de regio Rotterdam.

1.3 Uitvoering Project Mainportontwikkeling Rotterdam

De betrokkenheid van de rijksoverheid bij PMR heeft een bijdragekarakter. Dit betekent dat het Rijk onder strikte voorwaarden medewerking verleent, in de vorm van duidelijk omschreven en begrensde bijdragen, aan een deelproject waarvoor een andere partij eindverantwoordelijk is. Om dit bijdragemodel vorm te geven hebben het Rijk en de uitvoerende partijen privaatrechtelijke afspraken gemaakt voor de realisatie van de PMR-projecten. Uitgangspunten zijn:

- de verantwoordelijkheid voor de uitvoering ligt bij die partij die daar het beste toe is uitgerust;
- de risico's liggen daar waar ze het meest adequaat kunnen worden beheerst.

In het Bestuursakkoord (juni 2004) met per deelproject een Uitwerkingsovereenkomst (september 2005) is vastgelegd dat de verantwoordelijkheden tussen Rijk en PMR-partners als volgt zijn verdeeld:

- het *Havenbedrijf Rotterdam N.V.* is verantwoordelijk voor de aanleg van Maasvlakte 2;
- de *provincie Zuid-Holland* draagt zorg voor de ontwikkeling van 750 hectare natuur- en recreatiegebied;
- de *gemeente Rotterdam* is verantwoordelijk voor de uitvoering van het deelproject Bestaand Rotterdams Gebied;
- het *Rijk* realiseert, beheert en onderhoudt de natuurcompensatie.

Bij de uitvoering van de deelprojecten ziet het Rijk toe op de naleving van de scope zoals deze is vastgelegd in de PKB, de Uitwerkingsovereenkomsten en het daarop gebaseerde toetskader. De uitvoerende partijen dragen, conform de afspraken in de Uitwerkingsovereenkomsten, de risico's die aan de uitvoering van de deelprojecten zijn verbonden.

De minister van Infrastructuur en Milieu (IenM) treedt in de uitvoeringsfase als coördinerend minister van het totale project op. Deze coördinerende verantwoordelijkheid omvat:

- de informatievoorziening en rapportages over de werkzaamheden en ontwikkelingen van het project aan de Tweede Kamer;
- het zorgen voor de interdepartementale besluitvorming over PMR;

¹Bij de implementatie is er voor gekozen het zeereservaat als 'bodembeschermingsgebied' aan te duiden.

²De PKB PMR (2006) geeft meer ruimtelijke mogelijkheden voor natuurcompensatie dan bij de voorbereiding van de besluiten over de landaanwinning nodig bleek. Voor het bodembeschermingsgebied bleek de noodzakelijke omvang circa 25.000 ha, voor de duincompensatie circa 35 ha en de noodzaak voor compensatie op de zee-reep bleek geheel te vervallen.

- de coördinatie van het risicomanagement binnen het Rijk;
- zorgdragen voor integraliteit en samenhang van PMR als geheel;
- de communicatie over het project als geheel.

Op rijksniveau zijn afspraken gemaakt over de verdeling van de rijksverantwoordelijkheden:

- het ministerie van IenM is naast het coördinerende ministerie het eerstverantwoordelijk departement voor het deelproject landaanwinning en BRG en beoordeelt de deelrapportage landaanwinning en BRG en voert (in samenwerking met EZ) de natuurcompensatie uit;
- het ministerie van EZ is het eerstverantwoordelijk departement voor het deelproject 750 ha en beoordeelt de deelrapportage over de 750 ha.

De samenwerking tussen de departementen is in september 2005 vastgelegd in een ondertekend Samenwerkingsakkoord. Daarin zijn voor de departementen de verantwoordelijkheden geregeld met betrekking tot de deelprojecten, de rapportages en informatievoorziening en de financiën, waaronder de omgang met de rijkspost onvoorzien.

Het beleggen van de uitvoeringsverantwoordelijkheid bij andere partijen en de vaste rijksbijdrage aan de projectbudgetten begrenst het risicoprofiel van het Rijk. Deze sturingsfilosofie impliceert ook dat het Rijk beperkte mogelijkheden heeft om te sturen buiten de privaatrechtelijke afspraken (vastgelegd in het Bestuursakkoord en de Uitwerkingsovereenkomsten) en buiten de eisen die zijn vastgelegd in de PKB PMR (2006). Tevens is het Rijk in grote mate afhankelijk van andere partijen voor de informatieverstrekking, zoals ook blijkt uit deze voortgangsrapportage. De verantwoordelijkheid voor de inhoudelijke informatie ligt in belangrijke mate bij de hiervoor genoemde uitvoerende partijen.

2 Stand van zaken deelprojecten

In dit hoofdstuk wordt per deelproject de stand van zaken gegeven. In de rapportages van de uitvoerende partijen, welke als bijlagen zijn toegevoegd, wordt uitgebreid ingegaan op het betreffende deelproject. Deze rapportages zijn beoordeeld door de vakdepartementen. De opmerkingen zijn door de vakdepartementen teruggekoppeld aan de uitvoerende partijen en waar nodig verwerkt.

2.1 Deelproject Landaanwinning (inclusief natuurcompensatie)

2.1.1 Algemeen

Het doel van de landaanwinning is het realiseren van maximaal 1000 ha netto uitgeefbaar deepsea gebonden haventerrein. Dit is bestemd voor bedrijven die veel ruimte nodig hebben en die aan diep zeewater moeten liggen. Het gaat daarbij met name om grootschalige container op- en overslag en de bijbehorende distributie. Daarnaast biedt de landaanwinning ruimte voor grootschalige deepsea gebonden chemische industrie. Het Havenbedrijf Rotterdam N.V. is verantwoordelijk voor de realisatie en exploitatie van de landaanwinning.

De aanleg van Maasvlakte 2 leidt tot verlies van zeenatuur in de Voordelta en het gebruik kan door toekomstige emissies leiden tot een kwaliteitsverlies van de omringende duinen. De Voordelta is een natuurgebied dat is aangewezen als Natura 2000 gebied, waardoor er een compensatieplicht geldt voor leefgebieden en soorten die kenmerkend zijn voor het betreffende gebied. De compensatie van de zeenatuur wordt bereikt met een bodembeschermingsgebied en drie rustgebieden, die zijn ingesteld met toegangsbepenkingsbesluiten. Het gebruik van Maasvlakte 2 kan als gevolg van stikstofdepositie door emissies vanuit het nieuwe havengebied leiden tot een verlies van kwaliteit en oppervlakte van het duinenlandschap bij Voorne en Hoek van Holland. Dit verlies wordt gecompenseerd door het nieuw aangelegde duingebied 'Spanjaardsduin' van 35 hectare langs de Delflandse kust.

2.1.2 Uitvoering aanleg Maasvlakte 2

Op 1 september 2008 is gestart met de uitvoering van de aanleg van de eerste fase van Maasvlakte 2. De eerste fase (2008 – 2014) stond in het teken van de aanleg van de buitencontour (bestaande uit een zachte en harde zeewering), de aanleg van de eerste ruim 600 ha terreinen en de realisatie van de bijbehorende infrastructuur. De aanleg van de tweede fase van Maasvlakte 2 is afhankelijk van de marktvrage. In de tweede fase worden de resterende terreinen aangelegd en afhankelijk van de marktvrage in gebruik genomen. In de eindsituatie is 1.000 ha netto uitgeefbaar nieuw haven- en industriegebied op Maasvlakte 2 aangelegd en in gebruik genomen.

Als laatste werkzaamheden van de eerste fase van de aanleg zijn in 2014 nog de werkzaamheden uitgevoerd die noodzakelijk zijn voor de ontsluiting van Maasvlakte 2, onder meer de aanleg en aansluiting van de spoor- en weginfrastructuur inclusief verkeersknooppunten, leidingenpassages en nutsvoorzieningen. Het betrof de realisatie van het Coloradoviaduct, de verhoging van het veiligheidsniveau van het doorgaande spoor op Maasvlakte 2, het mogelijk maken van de aansluitingen via het spoor van de terminals van RWG en APMT en de inrichting van de servicehaven in de Prinses Margriethaven. De terminal van APMT is mei 2015 commercieel

operationeel geworden. De terminal van RWG volgt september 2015.

Met de afronding van de laatste infrastructurele interface projecten is de eerste fase van Maasvlakte 2 afgerond. De mijlpalen waarover in het kader van de aanleg van Maasvlakte 2 tot de start van de tweede fase nog wordt gerapporteerd betreft de verbreding van het Breeddiep (2016) en de Evaluatie in het kader van de MEP Aanleg (2018 en 2022). Net na deze verslagperiode, op 1 juli 2015, is een aanvulling op de UWO Landaanwinning³ getekend die de verbreding van het Breeddiep betreft. Deze verbreding maakt de bereikbaarheid van Maasvlakte 2 voor de binnenvaart nautisch veiliger en geeft invulling aan de beoogde versterking van de achterlandverbindingen over water, zoals beschreven in de beslissingen van wezenlijk belang 6 en 8 uit de PKB PMR.

De uitvoering van fase 1 van de landaanwinning is volgens het Havenbedrijf Rotterdam eind 2014 binnen de planning en budget afgerond.

Overige ontwikkelingen

Vanwege het Convenant Realisatie Windenergie in de Rotterdamse Haven van 2009, waarin de buitencontour van Maasvlakte 2 is aangemerkt als potentiële locatie voor windenergie, vindt bestuurlijk overleg plaats over plaatsing van die windturbines. Na een verkennend onderzoek is gebleken dat windturbines op de harde zeevering onder randvoorwaarden mogelijk zijn. Hierover is in VGR 13 gerapporteerd. Over de met de plaatsing van windturbines gepaard gaande risico's worden door de betrokken partijen nadere afspraken gemaakt. Voor de windturbines op de zachte zeevering wordt gewerkt aan een opstelling waarbij geen gebruiksbeperkingen voor de exploitatie van de landaanwinning ontstaan. Voor de borging van de integriteit van de zeevering worden onderzoeken uitgevoerd. De Uitwerkingsovereenkomst horend bij het deelproject Landaanwinning houdt nog geen rekening met windturbines op de buitencontour. Indien uiteindelijk besloten wordt tot plaatsing van windturbines zal de UWO Landaanwinning waar nodig worden aangepast.

Per 1 juli 2015 is het landelijke Programma Aanpak Stikstof (PAS) in werking getreden. Nieuwe activiteiten die stikstofdepositie veroorzaken op stikstofgevoelige natuur in een Natura 2000-gebied, maken gebruik van het PAS. In het PAS is ontwikkelingsruimte gereserveerd voor prioritaire projecten, waaronder de verdere ontwikkeling van het Rotterdamse haven- en industriecomplex. Daarmee wordt verzekerd dat voor de beoogde ontwikkeling van de haven gedurende de looptijd van het huidige PAS (6 jaar) voldoende ontwikkelingsruimte beschikbaar is. De totaal beschikbare en benodigde ontwikkelingsruimte worden in het kader van het PAS voortdurend gemonitord. Indien gedurende de looptijd van het PAS blijkt dat de depositiedalingen minder zijn dan verwacht, zal onderzocht worden of en op welke wijze bijsturing van de PAS nodig en mogelijk is. Voor het gebruik van Maasvlakte 2 is een afhankelijkheid ontstaan van ontwikkelingsruimte in de PAS, ook voor reeds gecompenseerde habitats. Deze afhankelijkheid was niet voorzien in de besluitvorming over PMR. Nader overleg zal plaatsvinden over hoe binnen de PAS-systematiek invulling gegeven kan worden aan de in PMR-kader gemaakte afspraken.

Er zijn in deze verslagperiode geen scopewijzigingen geconstateerd. Wel hebben zoals hierboven genoemd in deze verslagperiode de voorbereidingen plaatsgevonden voor een scopewijziging betreffende de verbreding van het Breeddiep zoals is aangegeven in de aanbestedingsbrief van VGR 13⁴. Deze scopewijziging valt buiten de verslagperiode en zal in de volgende voortgangsrapportage worden opgenomen.

³ Stcrt 2015, 19211

⁴ Kst 24 691, nr 121

2.1.3 Natuurcompensatie Maasvlakte 2

De aanleg van Maasvlakte 2 kan significante effecten veroorzaken op beschermde natuur. Op grond van de Natuurbeschermingswet 1998 geldt hiervoor een compensatieplicht. De compensatie op zee in de Voordelta is in 2010 uitgevoerd door het instellen van een bodembeschermingsgebied en drie rustgebieden door middel van toegangsbeperkingsbesluiten. De effecten op de natuur worden gemonitord en indien nodig vindt bijsturing plaats via aanpassingen in de toegangsbeperkingsbesluiten en/of het Beheerplan Voordelta.

Het gebruik van Maasvlakte 2 kan verlies van kwaliteit en oppervlakte van het duinenlandschap bij Voorne en Hoek van Holland tot gevolg hebben, als gevolg van stikstofdepositie door emissies vanuit het nieuwe havengebied. Dit verlies wordt gecompenseerd door de aanleg van een nieuw duingebied van 35 hectare langs de Delflandse kust, Spanjaardsduin. In 2011 heeft het gebied de status van Natura 2000 gebied gekregen door een voorlopig aanwijzingsbesluit. Door dit laatste is de juridische bescherming verbeterd en kunnen ongewenste ontwikkelingen gemakkelijker worden geweerd. Het gebied moet zich door natuurlijke processen van verstuing van zand en opkomend grondwater ontwikkelen. Uit de metingen en analyses blijkt dat in deze rapportageperiode de ontwikkeling in lijn met de doelstellingen verloopt. De extra aanplant van helm in 2013 heeft aan de ontwikkeling van de vochtige duinvallei bijgedragen. Op grond van de metingen blijkt dat 6,4 ha potentieel geschikt is voor de ontwikkeling van vochtige duinvallei. Voor de natte duinvallei is 6,1 ha benodigd. Het potentiële oppervlak grijze duinen is iets afgenomen tot 13 ha, maar nog ruim voldoende om aan de compensatieopgave van 9,8 ha te voldoen. Uit de vegetatiekartering (2014) blijkt dat de vegetatie zich geleidelijk begint te ontwikkelen. Het aantal soorten en vindplaatsen is echter nog zeer gering. Mogelijk dat de vestiging van kiemplanten belemmerd wordt door een te hoge wind- en zanddynamiek. Indien nodig worden extra beheermaatregelen genomen om vestiging van doelvegetaties te bevorderen.

Monitoring en Evaluatie Programma (MEP)

De werkzaamheden van de uitvoeringsorganisatie betreffen de monitoring van de natuurcompensatie in de vorm van het Monitoring en Evaluatie Programma en de bijsturing van de natuurcompensatie op grond van uitkomsten van de monitoring.

MEP-Aanleg

In de evaluatie van de aanleg van Maasvlakte 2 zijn op basis van het betreffende Monitoring en Evaluatie Programma de gemeten effecten van de aanleg en aanwezigheid van de landaanwinning op natuur en ecologie, hydromorfologie kustzone, scheepvaart, hoogwaterveiligheid en gebruiksfuncties zoals visserij en recreatie vergeleken met de voorspellingen. Uit de in de vorige verslagperiode gepubliceerde evaluatie in het kader van de MEP Aanleg bleken de tot nu toe opgetreden effecten van de aanleg kleiner of gelijk aan de voorspellingen in het MER en de Passende Beoordeling (bijlage bij het MER). Voor de effecten van de langdurige aanwezigheidsfase wordt de monitoring voortgezet. Er was op basis van die inzichten geen noodzaak om besluiten te wijzigen of om aanvullende maatregelen te nemen, anders dan destijds voorgeschreven. Een nieuwe evaluatie in het kader van MEP Aanleg wordt in 2018 afgerond.

MEP-Natuurcompensatie Voordelta

Uit de evaluatie van de natuurcompensatie Voordelta over de periode 2009 - 2013 blijkt nog geen positief effect van het bodembeschermingsgebied op de bodemfauna

waargenomen te zijn. De zware boomkorvisserij hier en in de rest van de Voordelta blijkt namelijk autonoom al sterk te zijn afgenomen, waardoor het positieve effect van de maatregel door de beoogde gebiedsbrede vergelijking (bodembeschermingsgebied versus referentiegebied) voor en na de ingreep (aanleg Maasvlakte 2 en instellen bodembeschermingsgebied) niet zonder meer was vast te stellen en een uitspraak over de effectiviteit van de compensatie nog niet mogelijk was. Daarvoor is aanpassing van het meet- en evaluatieprogramma nodig. In deze verslagperiode is daarom een aanpassing van het monitoringsprogramma voor de jaren 2016 tot en met 2019 voorbereid om aanvullende informatie te vergaren en andersoortige analyses uit te voeren voor het beoordelen van de effecten en trends. Brede kennis zal ontsloten en toegepast moeten worden uit onderzoek in zowel de Voordelta als in marine gebieden elders.

Zoals in de vorige rapportage was vermeld waren de ingestelde rustgebieden voor de zwarte zee-eend nog niet optimaal gelegen. In het ontwerp Beheerplan Voordelta 2015-2021 wordt daarom de aanpassing van de rustgebieden voor de zwarte zee-eend reeds aangekondigd. In deze verslagperiode zijn de voorbereidingen getroffen voor de verschuiving en vergroting van die rustgebieden en aanpassingen van het toegangsbeperkingsbesluit voor de zwarte zee-eend.

MEP-Duinen

Ten behoeve van het Monitoring- en Evaluatie Programma voor de effecten van het gebruik van Maasvlakte 2 op de duinen is in 2010 gestart met het bepalen van de uitgangssituatie. De metingen zijn uitgevoerd in de bestaande duinen tussen Goeree en Solleveld tot december 2014. Het T₀ rapport zal in september 2015 worden vastgesteld. De gemeten depositieniveaus komen, met uitzondering van Hoek van Holland, doorgaans goed overeen met de op de PBL-prognoses gebaseerde uitgangspunten in het MER en de depositiekaart voor Nederland. Er is een nadere analyse uitgevoerd om tot een verklaring te komen van de afwijkingen bij Hoek van Holland. Een verschil van 40% blijft nog onverklaard. Hiernaar zal in 2015, en waarschijnlijk ook 2016, nog nader onderzoek worden uitgevoerd. De meetnauwkeurigheid van de opstellingen is naar verwachting voldoende om in Solleveld, op relatief korte afstand van Maasvlakte 2 de bijdragen aan deposities vanuit Maasvlakte 2 te onderscheiden. Op grotere afstanden kunnen andere brongebieden het signaal vanuit Maasvlakte 2 overheersen. Wat dit betekent voor de opzet van de monitoring voor de T₁ fase wordt in de volgende verslagperiode nader onderzocht.

Overige ontwikkelingen

Uit het ontwerp Beheerplan Voordelta 2015-2021 en de bijbehorende passende beoordeling blijkt dat het niet goed gaat met een aantal doelsoorten in de Voordelta waaronder de vogelsoorten waarvoor Maasvlakte 2 een compensatiedoelstelling heeft. Toenemende recreatie kan nadelige gevolgen hebben voor het bereiken van de instandhoudingsdoelen, waaronder de compensatiedoelstellingen en de monitoring daarvan. In het ontwerp beheerplan wordt een aantal extra maatregelen ter beperking van de zeegaande recreatie en de versterking van de handhaving op de beschermde gebieden genomen en wordt er een driejarig onderzoek uitgevoerd om te bekijken of de nieuw voorgestelde begrenzing volstaat om voldoende rust en voedselbeschikbaarheid voor de te beschermen natuurwaarden te bieden.

Er zijn geen scopewijzigingen geconstateerd.

2.1.4 Luchtkwaliteit

In het Bestemmingsplan Maasvlakte 2 is een aantal maatregelen op het gebied van luchtkwaliteit opgenomen. Deze maatregelen bestaan uit bron- en

effectmaatregelen en zijn erop gericht verslechtering van luchtkwaliteit vanwege Maasvlakte 2 boven de daarvoor geldende grenswaarden te compenseren. Deze maatregelen moeten van kracht zijn om bouwvergunningen te kunnen verlenen voor de vestiging van bedrijven op Maasvlakte 2. Om te verzekeren dat de maatregelen daadwerkelijk en tijdig worden genomen is in 2008 de Overeenkomst luchtkwaliteit Maasvlakte 2 gesloten tussen de toenmalige ministeries van VenW en VROM, de gemeente Rotterdam, het Havenbedrijf Rotterdam en de (Rijks)Havenmeester van Rotterdam. In 2012 en 2013 is het maatregelenpakket op een aantal punten aangepast.

De maatregelen in de Overeenkomst luchtkwaliteit Maasvlakte 2 hebben betrekking op:

- Schone motoren binnenvaart (maatregelen uitgevoerd: verbod op schepen zonder emissiearme motoren vanaf 2025 en hoger havengeld);
- Snelheidsreductie binnenvaart;
- Milieuzone voor vrachtwagens;
- Schermen bij tunnelmonden.

In de verslagperiode zijn geen wijzigingen ten aanzien van het maatregelenpakket aangebracht.

Snelheidsreductie binnenvaart

De (Rijks)havenmeester Rotterdam heeft, namens het College van B&W van Rotterdam en de minister van Infrastructuur en Milieu, een verkeersbesluit genomen om een maximumsnelheid voor de binnenvaart in te stellen op delen van het Hartelkanaal en van de Nieuwe Maas in de periode vanaf de ingebruikname van Maasvlakte 2 tot 1 januari 2025. Binnenvaartschepen zullen dan gemiddeld over het hele traject 20% langzamer varen dan in een situatie zonder beperking. Om redenen van nautische veiligheid zijn enkele uitzonderingen gemaakt.

Milieuzone voor vrachtwagens

Vanaf 1 januari 2014 geldt voor Maasvlakte 1 en 2 een milieuzone voor vrachtverkeer. Alleen vrachtauto's die voldoen aan de Euro VI emissienorm hebben toegang tot de Maasvlakte, waarbij is voorzien in een overgangsbepaling voor vrachtauto's die vóór 2013 op kenteken zijn gezet en niet ouder zijn dan zeven jaar.

Schermen bij tunnelmonden

De Overeenkomst gaat uit van plaatsing van luchtschermen, uiterlijk in 2020, bij de Botlektunnel (A15), de Thomassentunnel (A15) en de Beneluxtunnel (A4). Gebleken is dat bij de Thomassentunnel de effectprognose ruim onder de wettelijke normwaarden blijft, waardoor de noodzaak van de schermen daar is komen te vervallen. Voor de schermen bij de Botlektunnel is die noodzaak nog wel aanwezig. Voorbereiding voor de aanpassing van het tracébesluit en bestemmingsplan om de schermen bij de Thomassentunnel (die onderdeel zijn van het Tracébesluit A15 Maasvlakte – Vaanplein) te laten vervallen zijn daarom in gang gezet. Op dit moment wordt een nieuwe effectprognose uitgevoerd die begin 2016 gereed zal zijn. Daaruit zal de noodzaak en omvang van de schermen langs de Beneluxtunnel worden bepaald, zodat deze (zo nodig) tijdig kunnen worden gerealiseerd, uiterlijk in 2020. De aanlegkosten van de luchtschermen maken geen onderdeel uit van het rijksbudget voor PMR.

2.1.5 Nadeelcompensatie

Sinds 1 januari 2008 is de Schaderegeling Tweede Maasvlakte van kracht. Deze Schaderegeling beoogt alle verzoeken om vergoeding van planschade of nadeel-

compensatie, die verband houden met de aanleg van Maasvlakte 2, procedureel te coördineren door het inschakelen van één schadebeoordelingscommissie. De regeling is opgezet binnen de bestaande bepalingen voor schadevergoeding in de toepasselijke regelingen, waaronder de Regeling Nadeelcompensatie Verkeer en Waterstaat 1999.

In deze verslagperiode is het laatste nog lopende schadeverzoek afgerond, daarbij heeft de minister van IenM het advies van de onafhankelijke schadebeoordelingscommissie gevolgd en het schadeverzoek afgewezen. Er zijn geen nieuwe verzoeken ingediend.

2.1.6 Stimuleringsregeling

De minister van IenM heeft in oktober 2006 een bedrag van 12 miljoen euro toegezegd om de kansen van de Voordelta, waar de natuurcompensatie voor de aanleg van Maasvlakte 2 wordt gerealiseerd, maximaal te benutten. De door de provincies Zuid-Holland en Zeeland opgestelde 'Tijdelijke Verordening Stimulering Voordelta' voor de sector recreatie en toerisme liep op 15 september 2014 af. In totaal hebben 16 projecten subsidie ontvangen. De uitvoering van twee projecten loopt nog door tot 2016. Het Rijk en het Havenbedrijf Rotterdam hebben daarom ingestemd met uitstel van de eindafrekening. De stimuleringsgelden voor de verduurzaming van de visserijsector in de Voordelta worden via as 4 van het Europees Visserij Fonds besteed. In totaal worden in Zuid-Holland veertien projecten gerealiseerd. Drie daarvan moeten nog worden afgerond. In Zeeland zijn acht projecten gehonoreerd. De laatste projecten worden eind 2015 afgerond.

2.2 Deelproject 750 hectare natuur- en recreatiegebied

Het deelproject 750 ha wordt uitgevoerd door de provincie Zuid-Holland, de gemeente Rotterdam en de stadsregio Rotterdam, onder coördinatie van de provincie Zuid-Holland. Het deelproject omvat drie natuur- en recreatiegebieden (Het Buitenland van Rhoon, Schiezone en Vlinderstrik) en de aanleg van een zogenaamde Groene Verbinding voor voetgangers en fietsers tussen Midden-IJsselmonde en Rotterdam-Zuid.

2.2.1 Het Buitenland van Rhoon op Midden-IJsselmonde (600 ha)

In de vorige rapportage is melding gemaakt van het advies Veerman 'Behoud de polders van het Buitenland van Rhoon' dat op 5 juni 2014 gepresenteerd is. Dit advies gaf invulling aan de oproep van de Tweede Kamer om ruimte te zoeken binnen de PKB PMR om de doelstellingen op een andere manier in te vullen en daarbij rekening te houden met de bestaande wensen en voorstellen van de bewoners van het gebied Buitenland van Rhoon. De provincie Zuid-Holland heeft dit advies met de belangrijkste gebiedspartijen en met het bestuurlijk overleg en de Tafel van Borging besproken. In deze verslagperiode heeft de provincie Zuid-Holland vervolg gegeven aan de uitwerking van het advies Veerman. Voor de uitwerking van dit advies en het daarbij benodigde draagvlak was de afhandeling van het (niet ontvankelijk verklaarde) burgerinitiatief 'STOP project Buitenland nu!' van essentieel belang. De behandeling in de Tweede Kamer van het advies Veerman en het burgerinitiatief speelden gedurende de gehele verslagperiode tot de bespreking van het burgerinitiatief in een bijzondere procedure vergadering op 18 juni 2015.

Het advies Veerman heeft grote consequenties voor de wijze waarop het project wordt uitgevoerd met uitvoeringsverantwoordelijkheid bij een 'coöperatie van ge-

biedsontwikkeling' waarin de verschillende belangen zijn vertegenwoordigd. De provincie blijft eindverantwoordelijk voor het deelproject, maar de rol verandert van uitvoerend naar kaderstellend en toetsend. De ontwikkeling van het gebied moet organisch tot stand komen. De realisatie van natte natuur zal worden vervangen door hoogwaardige natuur in de vorm van akkernatuur. De coöperatie wordt belast met de ontwikkeling van een visie en een daarop gebaseerd programma van uitvoering. Vanwege deze andere aanpak heeft de provincie besloten om niet langer actief grond te verwerven, maar wel in gesprek te gaan met grondeigenaren die zelf aangeven te willen verkopen. Per eind juni 2015 heeft de provincie Zuid-Holland in totaal ca. 100 ha in bezit die via de gebiedscoöperatie kunnen worden ingezet voor een soepel verloop van het transformatieproces. Daarnaast heeft de provincie Zuid-Holland ruilgronden beschikbaar waarover met bedrijven die willen verplaatsen gesprekken worden gevoerd. Lopende initiatieven en eventuele nieuwe initiatieven zullen voorafgaand aan de oprichting van de gebiedscoöperatie worden behandeld door de provincie en de gemeente.

Na deze verslagperiode in juli 2015 hebben Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland drie kwartiermakers aangesteld met de opdracht om een gebiedscoöperatie voor te bereiden. De kaders waarbinnen de coöperatie kan opereren worden door de provincie aangegeven, daartoe heeft de staatssecretaris van Economische Zaken in haar brief aan de provincie van 23 september 2014 randvoorwaarden gesteld, waaronder de uitvoering binnen de kaders van de PKB PMR (inclusief het budget).

2.2.2 Schiezone (50 ha)

Na vaststelling van het natuur- en recreatieplan Schiezone in 2013 is de herinrichting van de Tempelweg, als onderdeel van de regionale fietsroute 'Polderpad', uitgewerkt. De uitvoering van de werkzaamheden is naar 2016 verschoven vanwege de bereikbaarheid van begraafplaats Hofwijk. In 2015 vinden namelijk ook andere werkzaamheden plaats die de bereikbaarheid verminderen. De beheerder van de Schiezone heeft begin 2015 enkele struinpaden gerealiseerd in de Schiezone. De gemeente Rotterdam zal in 2016 aanvullende paden en bruggen aanleggen. Buiten de PMR-afspraken is gestart met de herontwikkeling van de landgoederen De Tempel en Nieuw-Rodenrijs. Deze dragen bij aan de versterking van de recreatieve functie en het historische karakter van de Schiezone.

2.2.3 Vlinderstrik: Schiebroekse en Zuidpolder (100 ha)

Nadat in de eerste helft van 2014 het definitief ontwerp Vlinderstrik door de betrokken (deel)gemeenteraden is vastgesteld, zijn in deze verslagperiode voor het deel van de Vlinderstrik dat valt in de Zuidpolder onderdelen van het ontwerp verder uitgewerkt. Dit betreft het ontwerp van het Polderpad en het ontwerp van recreatievoorzieningen, natuurvriendelijke oevers en beplanting. Een belangrijke mijlpaal in deze verslagperiode was op 11 juni 2015 de opening van een herbouwde oude melkschuur, die nu als bezoekerscentrum is ingericht en de aangrenzende nieuw aangelegde bloementuin. Om een kwaliteitsimpuls aan het natuurgebied te geven is gestart met het verwijderen van stallen en kassen. In het voorjaar van 2015 is de voorbelasting voor een nieuwe brug aangelegd waarover later het Polderpad komt te lopen. Op 30 juni 2015 is het beheerplan voor de Vlinderstrik, dat is opgesteld door Natuurmonumenten, vastgesteld. Met ingang van 1 januari 2015 heeft Natuurmonumenten voor de periode van een jaar het beheer van de gronden van de gemeente Rotterdam overgedragen gekregen. Er is gekozen voor tijdelijk beheer, omdat de begrenzing van het beheergebied nog niet geheel vaststaat.

2.2.4 Groene verbinding (fiets- en wandelverbinding tussen midden IJsselmonde en Rotterdam-Zuid)

In de vorige verslagperiode heeft op 5 juni 2014 de officiële opening van de Groene Verbinding plaatsgevonden. Dit onderdeel van het deelproject 750 ha is binnen de planning en binnen het vastgestelde budget afgerond. In navolging van de overdracht van het eigendom, beheer en onderhoud aan de gemeente Rotterdam heeft na de zomer van 2014 ook de overdracht van het Albrandswaardse gedeelte plaatsgevonden.

2.2.5 Overige ontwikkelingen

Er zijn geen scopewijzigingen geconstateerd.

2.3 Deelproject Bestaand Rotterdams Gebied

De gemeente Rotterdam voert het deelproject BRG uit. BRG bestaat uit twee soorten projecten: leefbaarheidsprojecten en intensiveringsprojecten. Naast de provincie Zuid-Holland en de Stadsregio Rotterdam levert het Rijk een bijdrage aan de leefbaarheidsprojecten. De intensiveringsprojecten zijn reeds in 2009 gerealiseerd.

De leefbaarheidsprojecten bestaan uit projecten die bijdragen aan de doelstellingen: verbeteren van milieukwaliteit, verbeteren van ruimtelijke kwaliteit en vergroten respectievelijk verbeteren van aanbod en kwaliteit van natuur- en recreatiegebied.

De uitvoering van het BRG-programma ligt volgens de gemeente Rotterdam op koers. In deze verslagperiode zijn de volgende vijf projecten (binnen diverse deelprogramma's) afgerond: Warmtebedrijf, Benchmark geluid, Stille arbosignalering, Ronde Ouddorp en Hellingpark in Hoogvliet. Daarmee komt het totaal aantal afgeronde projecten uit op 43 (55%) van het totaal aantal van 78 projecten. Het aantal projecten is ten opzichte van de vorige verslagperiode toegenomen door de herbestemming van gelden waardoor twaalf nieuwe projecten die bijdragen aan de doelstellingen van BRG kunnen worden uitgevoerd.

De leefbaarheidsprojecten bestaan uit:

- vier projecten (Calandspoorbrug, Oostvoornsemeer, Warmtebedrijf, Landtong Rozenburg) en
- vijf deelprogramma's (Stille wegdekken, Geluidsschermen, Kenniscentrum Geluid, Rivierparken, Gebiedsgerichte Benadering), die weer diverse projecten omvatten.

Van de vier projecten resteert alleen nog de afronding van het project Landtong Rozenburg. Naar verwachting zal eind 2015 de formele overdracht plaatsvinden aan het Recreatieschap Voorne-Putten-Rozenburg.

De vijf deelprogramma's omvatten meerdere projecten, welke zich in diverse stadia van voortgang bevinden:

- Kenniscentrum Geluid (projecten gereed, in voorbereiding en in uitvoering);
- Stille Wegdekken (projecten gereed, in voorbereiding en in uitvoering);
- Geluidsschermen (projecten gereed en in uitvoering);
- Rivierparken (projecten gereed, in voorbereiding en in uitvoering);
- Gebiedsgerichte benadering (projecten gereed, in voorbereiding en in uitvoering).

Binnen het deelprogramma *Kenniscentrum Geluid* heeft in deze verslagperiode besluitvorming plaats gevonden over de verdere invulling van dit deelprogramma. Een vijftal nieuwe projecten heeft goedkeuring gekregen om als vervangend project binnen dit deelprogramma uitgevoerd te worden. Per 30 juni 2015 zijn binnen dit deelprogramma twee projecten afgerond, zes projecten in uitvoering en acht projecten in voorbereiding.

De aanleg van *Stille wegdekken* is gekoppeld aan reconstructie of groot onderhoud. In deze rapportageperiode is gewerkt aan de Korperweg en de Brielselaan. De gemeente Rotterdam heeft gemeld dat per 30 juni 2015 vijf projecten zijn afgerond, vier in uitvoering en vier in voorbereiding zijn.

Binnen het deelprogramma *Geluidsschermen* loopt alleen nog het project Geluidsschermen Gordelweg. Dit project is in uitvoering en de verwachting is dat de bouw van het totale geluidsscherm eind 2015 gereed is. De afrondende werkzaamheden zullen in het eerste kwartaal van 2016 plaatsvinden.

Van het deelprogramma *Rivierparken* zijn nog drie van de tien projecten uit te voeren. Het betreft de projecten: Schiedam – Pleintje van Nolet, Feijenoord – Noordereiland en Feijenoord – Maashaven Oostzijde. Dit laatste project is in uitvoering en wordt na de zomer van 2015 afgerond. Van het Rivierenpark Noordereiland zijn twee van de drie deelprojecten uitgevoerd. In Schiedam is gewerkt aan een voorlopig ontwerp dat na een proces van bewonersparticipatie definitief vorm kan worden gegeven.

Uit het deelprogramma *Gebiedsgerichte benadering* zijn per 30 juni 2015 vierentwintig projecten gereed gemeld door de gemeente Rotterdam. Vier projecten zijn in uitvoering en vier in voorbereiding. Twee daarvan zijn recent aan het programma toegevoegd. Dat betreft een project in Hoogvliet en een project in Hoek van Holland.

2.3.1 Overige ontwikkelingen

Er zijn geen scopewijzigingen geconstateerd.

3 Projectbeheersing

Dit hoofdstuk gaat over de ontwikkelingen bij het Rijk ten aanzien van de planning, de scope, de financiën, de rijksrisico's en de borging van de afspraken en de kwaliteit. De projectbeheersing is gericht op het tijdig realiseren van het totale project met de gewenste kwaliteit binnen de vastgestelde scope en met de beschikbare financiële middelen. Het hanteren van het bijdragemodel betekent evenwel dat het Rijk geen directe sturing uitoefent bij de daadwerkelijke uitvoering van de deelprojecten, behoudens de natuurcompensatie.

Gegeven de afgesproken risico- en verantwoordelijkheidsverdeling met de uitvoerende partijen, beperkt de voortgangsrapportage zich tot de verantwoordelijkheden van het Rijk. De uitvoerende partijen hebben de verantwoordelijkheid om aan het Rijk aan te tonen dat de realisatie van de deelprojecten volgens een beheerst proces verloopt binnen de afspraken over tijd, scope, geld en kwaliteit.

In de paragrafen 3.1, 3.2 en 3.3 wordt ingegaan op de onderdelen planning, scope en financiën. In paragraaf 3.4 wordt ingegaan op de geïdentificeerde onzekerheden (rijksrisico's) binnen het project en in paragraaf 3.5 wordt uiteengezet hoe de kwaliteitsborging bij het Rijk is vormgegeven.

3.1 Planning

Het overall beeld van de planning laat zien dat de uitvoering van PMR zich op grote onderdelen voorspoedig heeft ontwikkeld en past binnen de afspraken van de UWO. Zo is op de peildatum 30 juni 2015 de eerste fase van de aanleg van Maasvlakte 2 afgerond en is op 11 juni 2014 de Groene Verbinding geopend. Van dit laatste deelproject rest nog de finale eindafrekening.

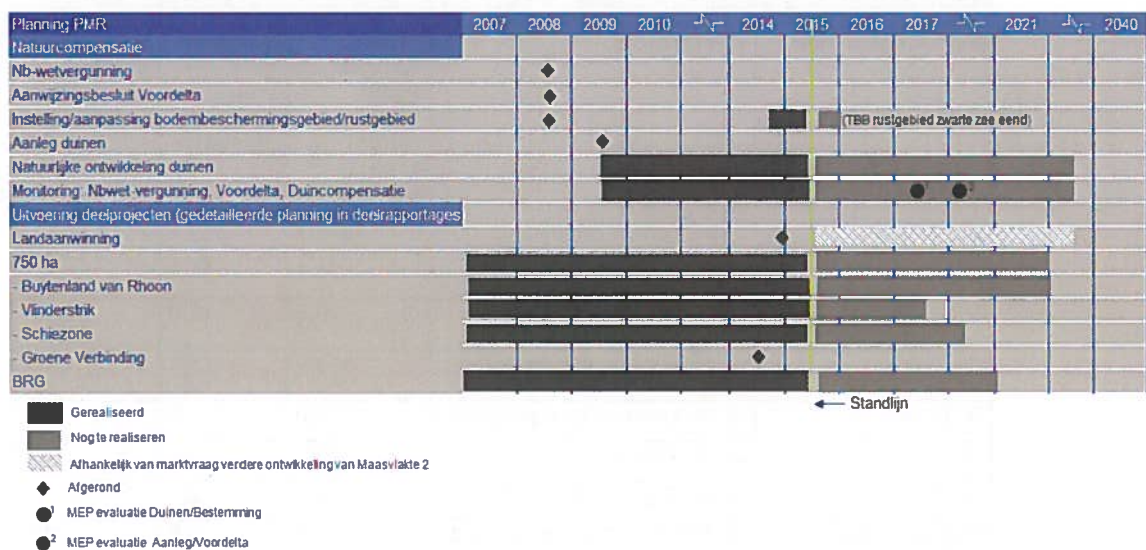
De uitvoering van de tweede fase van de Landaanwinning wordt ter hand genomen bij voldoende marktvrage. De werkzaamheden voor de verbreding van het Breddiep worden de tweede helft van 2015 gestart en zullen naar verwachting in 2016 worden afgerond.

Het deelproject natuurcompensatie staat in het teken van monitoring en eventuele aanpassing van maatregelen. De activiteiten van de natuurcompensatie verlopen conform planning. In de tweede helft van 2015 zal de T0 rapportage duinen worden opgeleverd en wordt het toegangsbeperkingsbesluit zwarte zee-eend voor de natuurcompensatie in de Voordelta aangepast. Daarnaast worden de monitoringsonderzoeken weer gestart, zo nodig in aangepaste vorm.

Zoals ook in de vorige voortgangsrapportages is vermeld kent het deelproject 750 ha een wisselende voortgang. De uitvoering van het deelproject Buitenland van Rhooen heeft vertraging opgelopen vanwege de weerstand in het gebied. De provincie Zuid-Holland heeft de parlementaire behandeling van het burgerinitiatief 'STOP project Buitenland nu!' afgewacht. In juli 2015 heeft de provincie drie onafhankelijke kwartiermakers aangesteld die de, in het advies Veerman voorgestelde, gebiedscoöperatie moeten voorbereiden. De planning is erop gericht om begin 2016 een gebiedscoöperatie te installeren. De gebiedscoöperatie krijgt de opdracht tot het maken van een gezamenlijke visie en een daarop gebaseerd programma van uitvoering. Aangezien de uitwerking van het advies Veerman een

geheel andere aanpak behelst, namelijk die van organische gebiedsontwikkeling, tekent de provincie Zuid-Holland aan dat het onwaarschijnlijk is geworden dat alle doelen tijdig worden gehaald. Aan de provincie Zuid-Holland is gevraagd met een uitgewerkt voorstel voor de gebiedscoöperatie te komen en een actualisering van de projectplanning. Aan de hand van de nieuwe planning zal het onderstaande schema worden aangepast. Binnen de deelprojecten Schiezone en Vlinderstrik zijn al diverse mijlpalen bereikt. Afgelopen verslagperiode was dat de opening van de herbouwde melkschuur in de Vlinderstrik met aangrenzende bloementuin en de realisatie van struinpaden in de Schiezone. In 2016 zal in de Schiezone het Struipad worden aangelegd. De werkzaamheden voor de Vlinderstrik in de Zuidpolder worden grotendeels in de volgende verslagperiode uitgevoerd en die in de Schiebroeksepolder in 2018. Dat betreft bijvoorbeeld het verwijderen van opstallen en de inrichting van de Zuidpolder. De afronding van de laatste grondverervingen wordt in tweede helft 2015, zomer 2016 verwacht voor respectievelijk de Vlinderstrik en Schiezone. Volgens de provincie Zuid-Holland past de voortgang van de Schiezone en de Vlinderstrik binnen de in de Uitwerkingsovereenkomst en het Uitvoeringsprogramma PMR/750 ha gemaakte afspraken.

Het deelproject BRG ligt op schema. De intensiveringsopgave is in 2009 gerealiseerd en volgens de gemeente Rotterdam zijn inmiddels 43 van de 78 leefbaarheidsprojecten gereed. Dat betreft 55 % van de projecten. De projecten die worden (mede)gefinancierd vanuit het BRG programma moeten voor 2021 zijn afgerond.

3.2 Scope

Hierbij gaat het om scopemutaties voor het Rijk, dus om eventuele afwijkingen van hetgeen is afgesproken in de PKB PMR, het toetskader en de Uitwerkingsovereenkomsten.

In deze verslagperiode zijn geen scopewijzigingen gemeld door de uitvoerende partijen.

Zoals eerder gemeld zijn in deze verslagperiode de voorbereidingen getroffen voor een scopewijziging, waarvoor op 1 juli 2015 een aanvulling op de UWO

Landaanwinning is ondertekend. Het betreft de verbreding van het Breddiep, een smalle doorgang van 80 meter, die het Calandkanaal met de Nieuwe Waterweg verbindt. Hierdoor wordt de bereikbaarheid van Maasvlakte 2 voor de binnenvaart nautisch veiliger en kan aanvullend invulling worden gegeven aan de beoogde versterking van de achterlandverbindingen over water, zoals beschreven in de beslissingen van wezenlijk belang 6 en 8 uit de PKB PMR. De totale kosten van de verbreding zijn geraamd op € 16 miljoen (incl BTW). Het Rijk draagt de helft van de kosten. Deze bijdrage zal worden onttrokken uit de post onvoorzien. De overige 50% wordt gedragen door het Havenbedrijf van Rotterdam.

3.3 Financiën

In deze paragraaf worden de verschillende dimensies van het rijksbudget geschetst. Er wordt ingegaan op de ontwikkeling van het budget en van de post onvoorzien. Verder wordt ingegaan op de omvang van de aangegane verplichtingen, de verrichte kasuitgaven en de ontvangsten.

3.3.1 Projectbudget

In tabel 1 is het rijksbudget, gespecificeerd naar de onderscheiden deelprojecten en begrotingshoofdstukken, weergegeven op de peildatum (30 juni 2015).

Tabel 1 Totaal Rijksbudget per departement en per begrotingshoofdstuk, inclusief mutaties (bedragen in miljoen euro)					
Begrotingsartikel	Deelproject	Rijksbudget PKB/ Basis-rapportage	Wijzigingen voorgaande perioden	Wijzigingen in verslagperiode	Totaal Rijksbudget
		p.p. 2005			p.p. 2015
IF 17.06	IenM: Landaanwinning	637,3	104,7		742,0
IF 17.06	IenM: BTW Landaanwinning	121,1	16,8		137,9
IF 17.06	IenM: Natuurcompensatie (incl. BTW)	99,3	15,0	0,7	115,0
IF 17.06	IenM: Aanpassing landzijdige infra	318,4	-318,4		0,0
IF 17.06	IenM: Uitvoeringsorganisatie	25,0	-1,0		24,0
IF 17.06	IenM: 750ha	29,7	0,6		30,3
IF 17.06	IenM: Groene Verbinding	28,7	2,7		31,4
HFD XII artikel 13.03.04	IenM/BZK: BRG leefbaarheid	34,0	4,8	0,3	39,1
HFD XIII, art. 18.2	EZ: 750 ha	89,1	13,4	0,9	103,4
Totaal Rijksbijdrage excl. Onvoorzien		1.382,6	-161,4	1,9	1.223,1
IF 17.06	Onvoorzien	100,9	-27,7	1,4	74,6
Totaal Rijksbudget		1.483,5	-189,1	3,3	1.297,7

3.3.2 Mutatieoverzicht rijksbudget

Tabel 2 bevat een overzicht van alle budgetmutaties tot nu toe.

Dit mutatieoverzicht bevat conform de afspraken in de Uitwerkingsovereenkomsten uitsluitend die mutaties die een relatie hebben met de verantwoordelijkheid van het

Rijk. Dit uitgangspunt impliceert dat alle mutaties, die onder de exclusieve verantwoordelijkheid van de uitvoerende partijen vallen, buiten beschouwing zijn gelaten.

Tabel 2 Mutatieoverzicht rijksbudget (bedragen in miljoen euro)				
	Bedrag	Gecommuniceerd met de TK	Prijspeil	Bron
	p.p. 2005			
Rijksbijdrage p.p. 2005 conform PKB/Basisrapportage	1.483,5	1.483,5	2005	Basisrapportage
Scopewijzigingen		0,0		
Technische mutaties				
Prijscompensatie				
prijspeelaanpassingen 2006		29,4	2006	VGR-1
prijspeelaanpassingen 2007		30,2	2007	VGR-2
prijspeelaanpassingen 2008		29,4	2008	VGR-4
prijspeelaanpassingen 2009		29,9	2009	VGR-6
prijspeelaanpassingen 2010		22,0	2010	VGR-8
Prijspeelaanpassingen 2011		21,1	2011	VGR-10
Prijspeelaanpassingen 2012		12,4	2012	VGR-11
Prijspeelaanpassingen 2013		3,6	2013	VGR-12
Prijspeelaanpassingen 2014		3,5	2014	VGR-13
Prijspeelaanpassingen 2015		3,3	2015	VGR-14
<i>Saldo prijspeelaanpassingen</i>		184,8		
Overige technische aanpassingen				
Technische aanpassing budget Uitvoeringsorganisatie		-1,3	2010	VGR-8
Technische correctie mede in verband met de saldering van Ontvangsten Natuurcompensatie		4,8	2010	VGR-8
Taakstelling Lente- akkoord		-0,8	2012	VGR 11
Technische correctie mede in verband met de saldering van Ontvangsten Natuurcompensatie *		-1,2	2013	VGR-12
<i>Saldo overige technische aanpassingen</i>		1,5		
Saldo technische mutaties		186,3		
Overige aanpassingen				
Ontvangsten en budgettoevoeging ingevolge afspraken artikel 4.7 van de Uitvoeringsovereenkomst Landaanwinning		16,0	2008	VGR-5
Bijdrage Aanpassing landzijdige infra in de vorm van een budgetoverheveling		-344,6	2009	VGR-7
Aanpassing post onvoorzien in verband met vervallen aanspraak op FES bij leegboeken FES		-43,5	2010	VGR-9
Saldo overige aanpassingen		-372,1		
Totaal aanpassingen		-185,8		
Totaal verplichtingen- en uitgavenbudget	1.483,5	1.297,7		

Met de uitvoerende partijen is in het Bestuursakkoord en de Uitwerkingsovereenkomsten een vaste indexering voor prijspeilmutaties afgesproken. Deze is gelijk aan 2% op jaarbasis. De enige uitzondering op deze prijscompensatiesystematiek met een vaste indexering van 2% op jaarbasis betreft het deelbudget Uitvoeringsorganisatie. Hierop is de index Bruto Overheids Investeringen (iBOI) van toepassing, maar hierop kunnen kortingen worden toegepast. Ieder jaar wordt in de Voortgangsrapportage per 30 juni de overeengekomen prijscompensatie over het betreffende kalenderjaar verwerkt. In 2015 is geen prijscompensatie toegekend op het budget Uitvoeringsorganisatie.

3.3.3 Ontwikkeling post Onvoorzien

In het rijksbudget is een post Onvoorzien opgenomen ten behoeve van de uitvoering van het project. Deze post bedraagt € 74,6 mln (p.p. 2015). In deze verslagperiode heeft geen onttrekking plaatsgevonden aan de post Onvoorzien.

De post Onvoorzien wordt toereikend geacht gegeven de op dit moment geldende inzichten.

3.3.4 Aangegane verplichtingen

Ter zake van de onder IenM ressorterende onderdelen Uitvoeringsorganisatie en Natuurcompensatie, die een groot aantal individuele verplichtingen bevatten, zijn de verplichtingen niet in één keer voor het gehele budget vastgelegd. Deze producten bevatten uitsluitend individuele verplichtingen. Een dergelijke verplichting wordt pas vastgelegd, zodra er een concrete opdracht wordt verleend.

Tabel 3 geeft de rijksverplichtingen per deelproject en per departement weer. Het percentage van het rijksbudget dat per 30 juni 2015 is verplicht, bedraagt 91,7 %.

Tabel 3 Aangegane verplichtingen rijksbudget (bedragen in miljoen euro)					
Artikel begroting		t/m VGR 13	VGR 14		Totaal verplicht
			Nieuwe verplichtingen	Negatieve bijstellingen *	
IF 17.06	IenM: Landaanwinning	742,0	0,0	0,0	742,0
IF 17.06	IenM: BTW Landaanwinning	137,9	0,0	0,0	137,9
IF 17.06	IenM: Natuurcompensatie (incl. BTW)	83,1	1,9	0,0	85,0
IF 17.06	IenM: Aanpassing Landzijdige Infrastructuur	0,0	0,0	0,0	0,0
IF 17.06	IenM: Uitvoeringsorganisatie	17,1	0,5	0,0	*** 17,6
IF 17.06	IenM: 750 ha	30,3	0,0	0,0	30,3
IF 17.06	IenM: Groene Verbinding	31,4	0,0	0,0	31,4
HFD XII artikel 13.03.04	IenM: BRG leefbaarheid	38,8	0,3	0,0	39,1
HFD XIII, art. 18.2	EZ (voorheen LNV): 750 ha **	102,5	0,9	0,0	103,4
	Totaal Verplicht excl. Onvoorzien	1.183,1	3,6	0,0	1.186,7
IF 17.06	Onvoorzien	2,6			2,6
	Totaal aangegane verplichtingen	1.185,7	3,6	0,0	1.189,3

*) Negatieve bijstellingen zijn een gevolg van een niet volledige benutting van de contractsom ter zake van een aangegane verplichting, bijvoorbeeld omdat minder van de betreffende dienst wordt afgenomen dan is gecontracteerd of omdat het opgeleverde product goedkoper is gebleken dan de oorspronkelijke contractsom.

**) EZ heeft als eerstverantwoordelijk departement, mede namens IenM, een gezamenlijke verplichting vastgelegd voor het deelproject 750 ha. In tabel 3 is het bedrag van deze verplichting ad € 103,2 miljoen in prijspeil 2015 opgenomen. EZ is deze verplichting in 2006 aangegaan voor een bedrag van € 104,8 mln. Dit bedrag is ook in de Jaarverantwoording 2006 van EZ opgenomen. Genoemd bedrag is gelijk aan de som van de gezamenlijke jaarbedragen van de departementen EZ en IenM, geïndexeerd naar het jaar waarin de betreffende jaartranche zal worden betaald. Omdat deze systematiek van prijspeilaanpassingen afwijkt van de door de overige departementen gehanteerde systematiek, wordt het verplichtingenbedrag in elke Voortgangsrapportage herberekend conform de door IenM gehanteerde systematiek van prijspeilaanpassingen.

***) Op de verplichtingen van de uitvoeringsorganisatie is een administratief verschil geconstateerd dat nader wordt uitgezocht en indien nodig wordt aangepast.

3.3.5 Kasritme

Tabel 4 bevat het overzicht van de kasuitgaven van het Rijk. Per 30 juni 2015 is 87,4 % van het rijksbudget tot betaling gekomen.

Tabel 4 Overzicht kasuitgaven rijksbudget (bedragen in miljoen euro)				
Artikel begroting	Deelproject	T/m VGR 13	VGR 14	Totaal kasrealisatie
IF 17.06	IenM: Landaanwinning	742,0	0	742,0
IF 17.06	IenM: BTW Landaanwinning	137,9	0	137,9
IF 17.06	IenM: Natuurcompensatie (incl. BTW)	80,0	2,6	82,6
IF 17.06	IenM: Aanpassing Landzijdige infrastructuur	0,0	0	0,0
IF 17.06	IenM: Uitvoeringsorganisatie	17,5	0,2	17,7
IF 17.06	IenM: 750 ha	30,3	0	30,3
IF 17.06	IenM: Groene Verbinding	31,4	0	31,4
HFD XII artikel 13.03.04	IenM: BRG leefbaarheid	20,9	2,5	23,4
HFD XIII, art. 18.2	EZ (voorheen LNV): 750 ha	59,1	7,2	66,3
Totaal Verplicht excl. Onvoorzien		1.191,1	12,7	1.131,8
IF 17.06	Onvoorzien	2,6	0,0	2,6
Totaal gerealiseerde kasuitgaven		1.121,7	12,7⁵	1.134,4⁵

⁵ Totaal wijkt af vanwege onderliggende afrondingen.

3.3.6 Ontvangsten

Tabel 5 Overzicht ontvangsten rijksbudget (bedragen in miljoen euro)				
Artikel begroting	Deelproject	T/m VGR 13	VGR 14	Totaal realisatie ontvangsten
IF 17.06	IenM: Landaanwinning	16,0		16,0
IF 17.06	IenM: BTW Landaanwinning			0
IF 17.06	IenM: Natuurcompensatie (incl. BTW)		2,0	2,0
IF 17.06	IenM: Aanpassing Landzijdige Infrastructuur			0
IF 17.06	IenM: Uitvoeringsorganisatie			0
IF 17.06	IenM: 750 ha			0
IF 17.06	IenM: Groene Verbinding			0
HFD XII artikel 13.03.04	IenM: BRG leefbaarheid			0
HFD XIII, art. 18.2	EZ (voorheen LNV): 750 ha			0
Totaal Verplicht excl. Onvoorzien		16,0	2,0	18,0
IF 17.06	Onvoorzien			0
Totaal gerealiseerde kasuitgaven		16,0	2,0	18,0

3.4 Rijksrisico's

In deze paragraaf wordt ingegaan op de belangrijkste geïdentificeerde risico's met betrekking tot de doelen en taken van het Rijk bij de realisatie van PMR. De rijksrisico's zijn beperkt doordat de uitvoerende partijen de risico's dragen die aan de uitvoering van de deelprojecten zijn verbonden en de rijksbijdrage beperkt is tot een vooraf bepaald budget.

De keuze hoe met de rijksrisico's wordt omgegaan (accepteren, beheersen of overdragen) wordt bepaald door de omvang van die risico's. De beheersstrategie is erop gericht om de kans op het optreden van een risico en/of de gevolgen ervan te verlagen tot een acceptabel niveau. Het Rijk onderhoudt een risicolijst en rapporteert de belangrijkste rijksrisico's.

De uitvoerende partijen hebben elk voor hun deelproject een eigen risicoprofiel waarover wordt gerapporteerd in de meegezonden deelrapportages. Zij managen dit risicoprofiel zelf. In deze rapportage wordt daar alleen over gerapporteerd indien het betreffende risico samenvalt met of kan leiden tot een gevolg voor het Rijk.

3.4.1 De belangrijkste rijksrisico's

Het risicoprofiel is ten opzichte van de aanvangsperiode van het project sterk gedaald. Dit hangt samen met de voortgang van het project. Eind 2015 zullen naar verwachting beide terminals op Maasvlakte 2 in gebruik zijn genomen. De laatste interface projecten voor de aansluiting van Maasvlakte 2 op Maasvlakte 1 zijn in 2014 afgerond. De intensiveringsopgave van BRG is gerealiseerd en meer dan de helft van de leefbaarheidsprojecten is afgerond. Van de deelprojecten van de 750 ha

is de Groene Verbinding opgeleverd en zijn delen van de Schiezone en Vlinderstrik opengesteld. Door de aanstelling van drie kwartiermakers voor de gebiedscoöperatie kan de coöperatie naar verwachting begin 2016 van start gaan. De uitvoering van de natuurcompensatie is opgeleverd. Middels monitoring en evaluatie wordt de natuurlijke ontwikkeling gevolgd en waarnodig worden maatregelen en/of de monitoring aangepast.

De belangrijkste rijksrisico's hangen samen met het borgen van de samenhang van de PKB-doelstellingen en het uitvoeren van de deelprojecten binnen de vastgestelde kaders uit de PKB PMR en de UWO.

Borgen van samenhang PKB-doelstellingen

PMR bestaat uit een balans tussen economie en leefbaarheid (de dubbele doelstelling), die is vertaald in een drietal deelprojecten: landaanwinning met verplichte natuurcompensatie, 750 hectare natuur- en recreatiegebied en leefbaarheids- en intensiveringsprojecten in Bestaand Rotterdams Gebied (BRG). In de PKB PMR is opgenomen dat het kabinet de onderlinge samenhang van de projecten wil waarborgen. Elk deelproject heeft een eigen uitvoeringsdynamiek, waardoor de deelprojecten niet tegelijkertijd worden gerealiseerd. Als algemene beheersmaatregel voor de borging van de samenhang van de PKB-doelstellingen zullen de PMR-partners bevorderen dat alle deelprojecten binnen hun eigen planning en in samenhang worden gerealiseerd en dat het brede draagvlak voor de PMR-projecten behouden blijft. Zoals hiervoor vermeld heeft het project Buitenland van Rhooon vertraging opgelopen waardoor de druk op de samenhang van de PKB-doelstellingen is toegenomen en een imagerisico bestaat. Als beheersmaatregel heeft de provincie ten behoeve van de ontwikkeling van het Buitenland van Rhooon de in het advies Veerman voorgestelde organische aanpak van gebiedsontwikkeling overgenomen om te komen tot meer draagvlak in het gebied. Drie kwartiermakers zijn aangesteld om de oprichting van de in het advies Veerman opgenomen gebiedscoöperatie voor te bereiden.

Uitvoering binnen de kaders

Bij de uitvoering van de deelprojecten bestaat een risico dat deze niet plaatsvindt binnen de kaders van de genomen besluiten en dat de projecten niet voldoen aan de vooraf gestelde doelen. Als beheersmaatregel zijn daarom binnen elk besluit voorwaarden gesteld aan monitoring en evaluatie. De programma's die daarvoor worden ingesteld leveren inzicht op in de uitvoering en de effecten daarvan. In de MEP-evaluatie Natuurcompensatie Voordelta is geconcludeerd dat aan de hand van de huidige monitoring de beoogde positieve effecten van de natuurcompensatiemaatregelen in het bodembeschermingsgebied niet statistisch significant kunnen worden aangetoond. Dit leidt tot het risico dat de effecten van de natuurcompensatie onvoldoende kunnen worden aangetoond. Als beheersmaatregel zal het monitoringsprogramma voor de komende jaren op specifieke onderdelen worden bijgesteld.

Uit de monitoring kan blijken dat maatregelen moeten worden aangepast om het gewenste effect te bereiken. Zo zijn in deze verslagperiode de voorbereidingen getroffen voor de aanpassing van het toegangsbeperkingsbesluit in de Voordelta. Dit leidt tot het risico van bezwaar en beroep. Door intensieve consultatie en een zorgvuldige belangenafweging wordt dat zoveel mogelijk beperkt.

3.5 Borging van de afspraken en kwaliteit

Met de voltooiing van de eerste fase van de landaanwinning en onderdelen uit de

deelprojecten 750 ha en Bestaand Rotterdams Gebied is het project in een andere fase gekomen waarop het beheersmodel PMR eind 2014 is aangepast. Zo is het periodieke overleg met het Havenbedrijf over de landaanwinning opgeschort totdat de aanleg van de tweede fase wordt opgepakt en is de frequentie van het coördinatieoverleg PMR teruggebracht.

Er hebben in deze verslagperiode geen audits plaatsgevonden uit hoofde van het auditplan 2014 – 2016 PMR.

Bijlage A Lijst van documenten

Deze lijst bevat de documenten die inzake PMR in de verslagperiode aan de Tweede Kamer zijn gestuurd:

- Kamerstuk 24691 nr. 121, *Ruimtetekort in mainport Rotterdam; Brief regering; Aanbieding Voortgangsrapportage 13 Project Mainportontwikkeling Rotterdam, 22 oktober 2014;*
- *Voortgangsrapportage 13 PMR (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr. 121), 22 oktober 2014;*
- *Voortgangsrapportage 13 PMR Deelrapport Landaanwinning Maasvlakte 2 (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr. 121), 22 oktober 2014;*
- *Voortgangsrapportage 13; PMR Natuurcompensatie behorende bij de Landaanwinning Maasvlakte 2 (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr. 121), 22 oktober 2014;*
- *Voortgangsrapportage 13 PMR Deelrapport Bestaand Rotterdams Gebied (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr. 121), 22 oktober 2014;*
- *Voortgangsrapportage 13 PMR Deelrapport 750ha met planning 2013 - 2016 (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr. 121), 22 oktober 2014.*

- Kamerstuk 24691 nr. 122, *Ruimtetekort in mainport Rotterdam; Brief regering; Aanbieding van het accountantsrapport bij de dertiende Voortgangsrapportage over het Project Mainportontwikkeling Rotterdam, 13 november 2014;*
- *Accountantsrapport bij Voortgangsrapportage 13 PMR Project Mainportontwikkeling Rotterdam (bijlage bij Kamerstuk 24691 nr.122), 13 november 2014.*

- Kamerstuk 33576 nr. 40, *Brief regering; Informatie in meerjarige financiën van PKB-PMR met betrekking tot Rhooen en de kosten van de verschillende opties voor Buitenland van Rhooen; 5 februari 2015.*

- Kamerstuk 33450 nr. 26, *Mariene Strategie voor het Nederlands deel van de Noordzee; Brief regering; Toezegging Algemeen Overleg Natuur van 2 oktober 2014 inzake het Buitenland van Rhooen, 11 november 2014.*

Bijlage B Afkortingenlijst

750 ha	Deelproject 750 hectare natuur- en recreatiegebied
A-besluit	Aanwijzingsbesluit Voordelta
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur
BOV	Bestuurlijk Overleg Voordelta
BRG	Deelproject Bestaand Rotterdams Gebied
Commissie m.e.r.	Commissie van de milieueffectrapportage
DAEB	Diensten van Algemeen Economische Belang
DBFM-contract	Design Build Finance and Maintenance contract
DG	Directoraat-Generaal
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FES	Fonds Economische Structuurversterking
HbR	Havenbedrijf Rotterdam N.V.
IBOI	Indexering Bruto Overheidsinvesteringen
IenM	Ministerie van Infrastructuur en Milieu
IF	Infrafonds
LNV	Voormalig ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit
MER	Milieueffectrapportage
MER Aanleg	Milieueffectrapportage m.b.t. aanleg van Maasvlakte 2
MER Bestemming	Milieueffectrapportage m.b.t. gebruik van Maasvlakte 2
MEP	Monitoring en Evaluatie Programma
MV2	Maasvlakte 2
Nb-wet	Natuurbeschermingswet 1998
Nb-wetvergunning	Natuurbeschermingswetvergunning 1998
PAS	Programma Aanpak Stikstof
PKB	Planologische Kernbeslissing
PMR	Project Mainportontwikkeling Rotterdam
p.p.	Prijspeil
UWO	Uitwerkingsovereenkomst
VenW	Voormalig ministerie van Verkeer en Waterstaat
VGR	Voortgangsrapportage
VROM	Voormalig ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer